

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-1-1>

Гуменюк В. В.,

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, міжнародний викладач/старший дослідник, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ЗВО «Університет економіки та права «КРОК»
<https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022*

КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ВІД ПЕРШИХ ПОСЕЛЕНЬ ДО ПРОГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВИ

CULTURAL RENAISSANCE IN THE FORMATION OF STATEHOOD OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC: FROM THE FIRST SETTLEMENTS TO THE PROCLAMATION OF THE STATE

Дослідження культурного відродження українців на Далекому Сході є важливим для розуміння процесів національного самоусвідомлення та державотворення в умовах діаспори. Особливого значення набуває вивчення цього феномену у контексті формування Української Далекосхідної Республіки, унікального державного утворення, що стало результатом національно-визвольного руху українців на Далекому Сході.

Досліджено процес формування української ідентичності на Далекому Сході, розкрито значення культурного відродження у консолідації української громади, її боротьбі за національні права та створення власної держави. Проаналізовано вплив культурних процесів на формування політичної свідомості українців, їхню участь у національно-визвольному русі та державотворенні.

Під впливом українського національного пробудження, що охопило в 1917–1922 роках не лише Україну, але й інші регіони компактного проживання українців, зокрема й Далекий Схід, після повалення царизму та ліквідації національних заборон та обмежень.

Український національний рух, що розгорнувся в цей час, мав на меті представництво та захист національних інтересів українців Далекого Сходу. Для досягнення цієї мети були створені різноманітні організації, а саме: культурно-освітні, політичні, професійні, молодіжні, а також національно-представницькі органи.

Український національний рух на Далекому Сході, що розгорнувся в аналізований період, був єдиним цілим із загальнонаціональним визвольним рухом української нації на території колишньої (р)осійської імперії. Спільність організаційних форм та програмних положень свідчить про тісний взаємозв'язок між цими рухами. Організаційний досвід та програмні засади загальноукраїнського руху слугували основою для розбудови українського руху на Далекому Сході.

Культурне відродження відіграло вирішальну роль у формуванні державності Української Далекосхідної Республіки. Воно стало каталізатором національного руху, сприяло консолідації української громади, її самоусвідомленню та прагненню до самовизначення. Культурні процеси, що відбувалися на Далекому Сході, засвідчили життєздатність української культури в умовах діаспори, її здатність до розвитку та адаптації до нових соціокультурних умов.

Ключові слова: Національне державотворення, конституціоналізм, Український Далекий Схід, територія, функції, інституції, громадянське суспільство, державно-правова основа, нормативно-правові акти, законодавча діяльність.

The study of the cultural renaissance of Ukrainians in the Far East is crucial for understanding the processes of national self-awareness and state-building in the diaspora. The study of this phenomenon is of particular importance in the context of the formation of the Ukrainian Far Eastern Republic, a unique state entity that resulted from the national liberation movement of Ukrainians in the Far East.

The process of Ukrainian identity formation in the Far East has been investigated, the significance of the cultural renaissance in the consolidation of the Ukrainian community, its struggle for national rights, and the creation of its own

state has been revealed. The influence of cultural processes on the formation of the political consciousness of Ukrainians, their participation in the national liberation movement and state-building has been analyzed. The contribution of the Ukrainian intelligentsia, cultural figures, and public organizations to the development of culture, education, and national identity of Ukrainians in the Far East has been highlighted.

Under the influence of the Ukrainian national awakening, which encompassed not only Ukraine but also other regions of compact residence of Ukrainians, including the Far East, in 1917–1922, after the overthrow of tsarism and the elimination of national prohibitions and restrictions.

The Ukrainian national movement, which unfolded at this time, aimed to represent and protect the national interests of Ukrainians in the Far East. To achieve this goal, various organizations were created, namely: cultural, educational, political, professional, youth, as well as national representative bodies.

The Ukrainian national movement in the Far East, which unfolded during the analyzed period, was an integral part of the nationwide liberation movement of the Ukrainian nation within the territory of the former Russian Empire. The commonality of organizational forms and programmatic principles testifies to the close relationship between these movements. The organizational experience and programmatic foundations of the pan-Ukrainian movement served as the basis for the development of the Ukrainian movement in the Far East.

The cultural renaissance played a decisive role in the formation of the statehood of the Ukrainian Far Eastern Republic. It became a catalyst for the national movement, contributed to the consolidation of the Ukrainian community, its self-awareness, and its striving for self-determination. The cultural processes that took place in the Far East demonstrated the vitality of Ukrainian culture in the diaspora, its ability to develop and adapt to new socio-cultural conditions.

Key words: *National state-building, constitutionalism, Ukrainian Far East, territory, functions, institutions, civil society, state-legal basis, normative-legal acts, legislative and liberating activity.*

Розвиток українського культурного відродження зумовлювався різноманітними факторами, серед яких були територіальні, історичні, соціоекономічні, мистецькі, але першочергове значення мали ідейно-політичні. Тому теоретичне осмислення цього процесу неможливе без урахування таких багатовимірних понять, як «нація», «націоналізм» та «національний рух». Сформована під впливом європейського романтизму та національного відродження слов'янських народів ідея української національної ідентичності спочатку активізувала інтелігенцію на культурно-етнографічну, літературну, мистецьку діяльність, а згодом і на боротьбу за державну незалежність. Саме тому значення термінів «українська нація», «український націоналізм» та «український національний рух» не варто розглядати виключно в політичному контексті, адже культурне коріння відіграє першорядну роль [1].

Період кінця XIX – початку XX століття став визначальним в історії українського народу. Формування значної кількості українців на Далекому Сході створило умови для розвитку українського суспільно-культурного життя. Важливу роль у цьому процесі відіграли суспільно-політичні та національно-культурні події, що відбувалися в Україні. Цей період характеризується національним пробудженням та зростанням національної самосвідомості

українців Далекого Сходу, що було обумовлено процесами модернізації. Одним із наслідків модернізації стало формування національної української інтелігенції, яка походила з українського села та зберігала тісний зв'язок з ним. Інтерес до мови та культури українського села, як носія національних традицій, зростав серед інтелігенції. Саме завдяки національній інтелігенції були створені перші українські національні організації, діяльність яких була спрямована на збереження та розвиток національної самосвідомості. Перші спроби національної самоорганізації українців на Далекому Сході датуються XIX століттям та пов'язані зі створенням перших українських громадських організацій – «Громад», що виникали як об'єднання української інтелігенції у 1850–60-х роках та активно діяли у суспільно-політичній та національно-культурній сферах, зазнаючи утисків з боку влади.

Після перемоги Лютневої революції 1917 року, результатом якої стало падіння існуючих при царизмі численних національних заборон і обмежень, Український національний рух, сформований у 1917–1922 роках на Далекому Сході, став складовою загальнонаціонального українського руху на території колишньої (р)осійської імперії, на чолі якого стала створена у місті Києві Українська Центральна Рада. Далекосхідні українці зустріли

саму революцію та розквіт українського життя в самій Україні з великою натхненням та повною моральною підтримкою для Української Центральної Ради. Це пов'язано з тим, що процеси, які відбувалися у даний період в Україні, викликали великий інтерес і знаходили підтримку серед українців Далекого Сходу [2].

Основою діяльності українського національного руху на Далекому Сході була автономія України у складі федеративної (р)осійської республіки та забезпечення розширених можливостей для вільного національно-культурного розвитку Української нації, які були основними цілями, завданнями та метою усього українського національно-визвольного руху.

У першому номері першої в Азії української газети «Українець на Зеленому Клині», який з'явився у місті Владивостоці 30 квітня 1917 року, зазначалося, що головним завданням українського національно-визвольного руху визначалося за метою піднятися та розмежуватися з-під влади (м)осковського уряду, що централізує і обмежує місцеві культури і вільності, а також відродитися в цивілізовану вільну, багату і народну Україну, що разом з (р)осією та іншими вільними народами досягне всесвітньої згоди, освіти та багатства. Єдиним способом досягнення вказаної мети розглядалася революційна федерація України (територія Далекого Сходу) з (р)осією, побудована на принципах рівноправності [3].

Програма діяльності українських організацій на Далекому Сході передбачала забезпечення умов для вільного національно-культурного розвитку місцевого українського населення, враховуючи той факт, що українці становили переважну частину населення Далекого Сходу (які мали свої особливі національно-культурні інтереси та потреби, що ігнорувалися у попередній період царським режимом), а також процесам, що відбувалися на батьківщині, зокрема підтримці боротьби Української Центральної Ради за надання автономії Україні. Отже, пріоритетним напрямом діяльності українських організацій, що виникли на території Далекого Сходу після перемоги Лютневої революції 1917 року, повинно було стати забезпечення потреб національно-культурного розвитку українського населення.

14 березня 1917 року у місті Хабаровську відбулися організаційні збори місцевих українців, на яких одногolosно підтримали вимоги скликання Установчих зборів, встановлення демократичної республіки, автономії України та запровадження у народних школах та судах української мови. Отже, ухвалено домагатися негайного введення української мови в народних школах українських сіл на Далекому Сході, введення в цих селах богослужіння в церквах для української мови, поширення серед українського населення рідною мовою. 16 квітня 1917 року відбулися загальні збори Української Громади Забайкалля, на яких прийнято рішення про звернення до місцевих українців із закликом до об'єднання для досягнення своїх національних цілей, якою була, серед іншого, автономія України. Українська Громада Забайкалля, створена в Читі з метою захисту національних та політичних інтересів та з'ясування ролі і ступеня своєї участі у майбутніх виборах до Установчих зборів, найближчим своїм завданням ставила об'єднання та захист правових інтересів українців, які мешкають у Забайкальській області, матеріальну та моральну допомогу амністованим, переселенцям і біженцям – українцям; ознайомлення своїх членів та жителів українців з поточними подіями, зокрема встановлення міцного зв'язку з Україною [5].

Владивостоцька Українська Громада покликана була об'єднувати українців навколо національної справи відстоювання свободи та рівності, здобуваючи національну самостійність України на Далекому Сході, розвиваючи національну культуру, привчаючи до українських вимог і готуючись до Установчих зборів. На думку керівника лекційної секції Владивостоцької Української Громади С. Семка, основним завданням та метою українських організацій у розвитку освіти та національної свідомості місцевого українського населення було розповсюдження своєї культури та народного вільного ладу, через що українці Далекого Сходу почали поважати самі себе. Крім того, поширивши діяльність українських організацій на українські села, існувала можливість українізувати школу, церкву, суд, комітети, управління чи адміністрацію, а також послати українців до Установчих зборів для здобуття волі та сили української [6].

Разом з тим, постановою загальних зборів українців міста Харбіна від 19 березня 1917 року передбачено наступне. Україна має право бути самостійною у формі демократичної республіки, прикладом якої були Фінляндія, Латвія та інші країни, які твердо ухвалили стати самостійними державами в межах (р)осії [7].

Принциповим положенням було обов'язкове використання української мови, як офіційної, в українській школі, церкві, суді та усіх українських громадських установах, хоча офіційною мовою відносин з (р)осійською федерацією повинно була залишитися літературна (р)осійська мова. В Україні має бути встановлена доктрина Монро – «Україна для українців», для втілення якої необхідно організувати Український національний банк. Найактуальнішим завданням для України на даному етапі була підготовка до виборів до Установчих зборів з метою прийняття участі її представників у державному будівництві у не меншій кількості, ніж представники інших націй.

Українська Рада в Харбіні має знайти кошти, щоб її делегати були прийняті у більшій кількості до всіх державних установ, які були організовані в останній час для політичної реорганізації (р)осійської федерації на основі опублікованої програми Тимчасового уряду, як і правильного напрямку економічної боротьби праці з капіталом. Україна є, головним чином, хліборобський регіон, має потребу у вивезенні своїх сільськогосподарських надлишків і тому має прагнути до досягнення вільного транзиту своїх товарів та до права вільного проходу своїх пароплавів через протоки. У постанові також особливо обговорювалося, що всі знедолені українці, які опинилися на чужих землях, повинні мати повну можливість повернутися назад в Україну. При цьому для наділення їх землею передбачалося використовувати так звані питомі землі.

Досягнення бажаної автономії у перші місяці після Лютневої революції 1917 року пов'язувалося українцями з новою владою – Тимчасовим урядом, який прийшов до влади в (р)осії. На своїх перших організаційних зборах у березні 1917 року далекосхідні українці висловлювали повну підтримку нової влади, з діяльністю якої (у тому числі щодо питання

війни) пов'язувалися великі очікування. Так, 4 квітня 1917 року загальними зборами Благовіщенської Української Громади одноголосно прийнято рішення щодо телеграфування голові Ради міністрів про те, що українці Амурської області стоять за війну до переможного кінця, бо вважають, що тільки перемога над царизмом дасть можливість міцно закріпити щойно здобуті свободи. У квітні 1917 року на зборах Благовіщенської Української Громади визначено пріоритетні завдання, якими були: національна українська школа в області, освіта українських бібліотек, всі освітні цілі, які мають послужити до розвитку самовизначення українців в області у сенсі бажаного дозволу та справжнього здійснення автономії [8].

В українському національно-визвольному русі на Далекому Сході також наявна тенденція – домагатися запровадження автономії України явочним порядком, що стала результатом негативним відношенням політичних сил від (р)осійської революційної демократії до ідеї автономії України, розглядаючи її як удар у спину революції. Так, ще у квітні 1917 року Рада Благовіщенської Української Громади направила Українській Центральній Раді до міста Києва телеграму, в якій вимагала домагатися автономії явочним порядком, не чекаючи милості. У червні 1917 року Микільсько-Усурійська Українська Громада та Далекосхідний український учительський союз надіслали телеграму щодо вжиття всіх заходів для здійснення вимог явочним порядком, не чекати милості. Крім того, у телеграмі виражалася підтримка Українській Центральній Раді у її протистоянні з Тимчасовим урядом. У травні 1917 року Новокиївська Українська Рада у своєму зверненні до Центральної Ради зазначала, що всі вони однієї Матері-України діти і на Зеленому Клині на Амурі, який є частиною великої України, домагаються бажаної для них самостійності України, якої хочуть всі їх люди. Відтак метою було добиватися цієї самостійності та незалежності [9].

Висновки. Після повалення царизму та ліквідації національних обмежень, українське національне пробудження, що охопило в 1917-1922 роках не лише Україну, але й інші регіони компактного проживання українців, зокрема й Далекий Схід, сприяло формуванню

українського національного руху. Так, культурне відродження українців на Далекому Сході стало потужним фактором національного пробудження та консолідації громади, що сприяло формуванню національної ідентичності, усвідомленню спільності історичної долі та культурних цінностей. Український рух, що сформувався на Далекому Сході, був частиною загальнонаціонального визвольного руху Української нації, що розгорнувся в аналізований період на території колишньої (р)осійської імперії. Спільність організаційних форм та програмних положень свідчить про тісний зв'язок між цими рухами. Організаційний досвід та програмні засади загальноукраїнського руху слугували основою для розбудови українського руху на Далекому Сході.

Важливу роль у культурному відродженні відіграли культурно-освітні товариства, школи, театри, бібліотеки, преса та інші інституції, що сприяли поширенню української мови,

культури та історії. Українська інтелігенція, зокрема письменники, художники, педагоги, відіграла ключову роль у розвитку культури та національної свідомості. Їхня творчість та просвітницька діяльність сприяли формуванню національної ідентичності та патріотичних почуттів.

Культурне відродження було тісно пов'язане з національно-визвольним рухом українців на Далекому Сході, оскільки живило цей рух, надавало йому ідейного та емоційного забарвлення; стало важливим фактором у формуванні державності Української Далекосхідної Республіки, що сприяло консолідації української громади, її прагненню до самовизначення та створенню власної держави. Досвід культурного відродження українців на Далекому Сході має значення для сучасності, зокрема для розуміння процесів національного самоусвідомлення та культурного розвитку української діаспори в різних регіонах світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нариси історико-теоретичних аспектів національно-культурного відродження України / О.М. Караульна // *Культура народів Причорномор'я*. – 2004. – № 56, Т. 2. – С. 82-88.
2. Світ І. 1917 рік на Далекому Сході // *Календар-альманах Українського народного союзу на 1967 рік*.
3. Українець на Зеленому Клині. 1917, 30 квітня.
4. Далекий Схід. 1917, 21 квітня.
5. Приамурське життя 1917, 16 березня; Забайкальська новина. 1917, 16 березня, 18 квітня.
6. Українець на Зеленому Клині. 1917, 7 травня, 4 червня.
7. Довганюк-Довгань А.К. Маньчжурська Українська Окружна Рада // *Далекий Схід*. Харбін. 1938, № 6. С. 92–93.
8. Амурське ехо. 1917, 15 квітня. 11. Амурське ехо. 1917, 27 квітня.
9. Хвилі України. 1917, № 1. Цит. по: Світ І. 1917 рік на Далекому Сході. С. 159, 160.